

UiT

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Open Access – hva er det, og hvorfor?

Fagdag: Søking og Open Access, 6. april 2016
Høgskolen i Sørøst-Norge, Campus Vestfold

Jan Erik Frantsvåg
Open Access-rådgiver
UiT Norges arktiske universitet

Mine favorittema

Meg selv (kortfattet)

- (Bank-)økonom og IT-mann
- Administrativt ansatt ved UiT fra januar 1993
 - Økonomi og IT
- Ble interessert i vitenskapelig publisering ca. 1995
 - Studerte dokumentasjonsvitenskap med vekt på open access (Master 2011)
- Ansatt på UB Tromsø fra 2006 for å arbeide med OA
 - Publiserer og prater om OA
 - Diverse verv innen OA nasjonalt og internasjonalt
- Open Access
 - denne lille timen:
 - Hva
 - Hvorfor
 - Hvordan
 - Mer om hva OA er
 - og hva OA ikke er

Hva er open access? (OA)

- At (vitenskapelig) innhold gjøres fritt tilgjengelig for hvem som helst
 - som har tilgang til internett
- At alle som kan nå innholdet, også har visse muligheter til gjenbruk uten ytterligere avtaler
 - videredistribusjon
 - bruk i undervisning og forskning (kopiering)
 - videre bruk som f.eks.
 - salg
 - oversettelse
 - informasjonsekstrahering
 - Dette varierer! (på en skala mellom alt og nesten ingenting)
- Berlin-deklarasjonen:
 - All bruk som ikke strider mot lov! («Any lawful purpose»)

Hvorfor open access?

«It's the right thing to do» se <https://vimeo.com/119831906>

Fordelene er at forskerne:

- Når flere lesere
 - Når forskere som ikke har råd til å betale for tilgang
 - Når næringsliv, forvaltning, skoleverk
 - Når profesjonsutøvere
 - Når allmennheten
- Gjennom flere lesere kan forskerne få flere siteringer
- Kan bidra til å synliggjøre institusjonen/forskningsgruppen
 - Bidra til legitimering av budsjettene
- Øker avkastningen av forskningen for samfunnet
- Husk: Forskerne har ikke noen personlig økonomisk interesse av å begrense tilgangen til innholdet

Hvorfor open access II

Kravene

- Finansierer stiller krav om open access
 - Forskningsrådet, EU og andre
 - De vil holde tilbake penger om kravet ikke oppfylles
- Kunnskapsdepartementet stiller krav om OA
- Institusjonene selv stiller krav til forskerne om OA
- Stortinget gjennom Forskningsmeldingen
 - All offentlig finansiert forskning skal gjøres fritt tilgjengelig

Samfunnsrelevansen

- Habermas' «borgerlige offentlighet»
 - Forskningens historie og utvikling
- OA vil demokratisere vitenskapen gjennom innsyn
- Og informere den offentlige debatt

Hvordan open access?

uit.no

OA-veier

- To hovedveier:
 - Grønn OA: Egenarkivering
 - Gull OA: Publisering i OA-tidsskrifter
- Et par sideveier
 - Delayed OA: Publikasjoner som blir OA etter en karenstid
 - Hybrid OA: Enkeltartikler i abonnementstidsskrifter blir frikjøpt og gjort OA

Egenarkivering (Grønn OA)

- Det at en kopi av en formell publikasjon gjøres tilgjengelig gjennom et vitenarkiv
 - Over 50 % av alle vitenskapelige artikler fra Norge kan gjøres fritt tilgjengelig på denne måten
 - Oftest ikke i den publiserte utgaven, men i en manusversjon
 - Gjennomgående kan forfatterens siste manusversjon, etter fagfelleevaluering gjøres tilgjengelig («final draft post-refereeing», «post-print» – kjært barn ...)
 - Da blir innholdet tilgjengelig for alle, selv om paginering, plassering av illustrasjoner osv. ikke er som ønsket
 - Så lenkes det til den publiserte utgaven slik at de som har råd, får sett den
- I tillegg brukes vitenarkivene til tilgjengeliggjøring av materiale som ikke er formelt publisert («gråmateriale»)
 - Masteroppgaver, doktorgradsavhandlinger
 - Rapportserier
 - osv., osv.

Gull OA

- Originalpublisering i tidsskrifter som er fritt tilgjengelige for alle
- Kan ikke finansieres gjennom abonnement eller annen leserbetaling
- Alternative finansieringsmodeller, de to hovedmodellene:
 - Institusjonell sponning
 - Institusjonsbaserte tidsskrifter, f.eks. på et universitet eller hos en forening
 - Forfatterbetaling, dvs. at tidsskriftet via forfatteren får betaling for publiseringskostnaden
 - Finansieres som regel av forfatterens institusjon eller finansieringskilden for den aktuelle forskningen
 - Beløpet varierer fra NOK 2000 til NOK 30 000+, normalen NOK 10 000–15 000
 - Mange institusjoner har etablert egne fond for å dekke slike kostnader for egne forfattere som ikke kan dekke dette via eksterne finansieringskilder

Sideveiene

- Delayed OA
 - Dvs. originalpublisering i tidsskrifter som gjør innholdet fritt tilgjengelig etter en viss tid
 - Ofte uklare lisenser
 - Uenighet hvorvidt dette er OA. De fleste mener nei.
 - Listes ikke i DOAJ
- Hybrid OA
 - Abonnementstidsskrift (TA) som tillater «frikjøp» av enkeltartikler slik at de blir OA
 - Sterk skepsis
 - Begrunnet (?) frykt for at forskningsamfunnet betaler dobbelt for samme tjeneste
 - Både abonnement og frikjøp
 - Frikjøp av en slik artikkel koster gjennomgående mer enn det koster å publisere en artikkel i et gull-oa-tidsskrift
 - Standardpris rundt 32 000 NOK (USD 3000 pluss mva.)
 - De færreste norske publiseringsfond dekker slik publisering
 - Vanskelig gjenfinning og identifisering som OA hos en del utgivere

Status

- Egenarkivering
 - 2500 vitenarkiv over hele verden
 - 50+ i Norge
 - De fleste UH-institusjonene, og noen forskningsinstitutter
 - Kan søkes i under ett hos NORA (CRISTin-tjeneste) <http://nora.openaccess.no/>
- Gull OA tidsskrifter
 - Ca. 11 500 globalt (DOAJ, <http://www.doaj.org/>)
 - Ca. 55 Norge
 - De fleste godkjent på nivå 1 i det norske finansieringssystemet
 - Flere underveis – krav fra Forskningsrådet
 - Varierende kvalitet – akkurat som med tradisjonelle tidsskrifter
 - De fleste tidsskrift institusjonsbasert og gratis å publisere i
 - Flertallet av artikler publisert i kommersielle tidsskrifter som tar seg betalt via forfatteren (APC, Article Processing Charge)
 - Problemer med useriøse utgivere (predatory publishers) som bare er interessert i å få kloa i forfatterens midler, og ikke har den kvalitetssikring som påberopes
 - Fersk forskning kan nyansere dette synet: Utgivere som møter et behov skapt av uheldige evalueringssystemer

Fremtiden?

- Sterkere krav om OA fremover over hele verden
- Utvalg skal legge frem forslag til nasjonal norsk OA-policy i juni i år
- Flere land og institusjoner arbeider med å kreve mer OA
 - Og setter stadig mer makt bak kravene
- Forskerne publiserer stadig mer i OA-tidsskrifter
 - Det er der veksten er
 - De fleste nye tidsskrifter er OA
- Gull OA monografier – har så vidt begynt
- Åpen tilgang til forskningsdata – krav fra EU, vil øke i omfang
- Åpen tilgang til fagfellevurderingen – hos en del tidsskrifter
- Kort sagt: Åpen forskning/åpen vitenskap

Uit

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Hva er det OA ikke er?

uit.no

2016.04.06 Fagdag om Open Access

– Et kvalitetstegn

- Open access handler om tilgang og distribusjon
 - Ikke om kvalitet
 - Det gjør for så vidt heller ikke abonnement
- Open access-innhold kan være glimrende, middelmådig eller helt elendig
- Mange setter likhetstegn mellom OA og lav kvalitet
 - En feilslutning, som en del forleggere liker å spre
 - Men det motsatte er heller ikke sant
- Lavkvalitetstidsskrifter et problem for OA
 - «Predatory publishers»; «Røvertidsskrifter»
 - Ser ut til kun å være ute etter penger, og kvalitetssikrer ikke annet enn i navnet
- Ethvert (kvalitets-)problem blir gjerne identifisert med OA
 - F.eks. «Karimi-saken»

Så hvordan navigere i kvalitetslandskapet?

- Situasjonen ligner siste halvdel av 1400-tallet ...
- Google tar inn alt, Google Scholar tar inn alt for mye
- NSDs kanalregister inneholder kun tidsskrifter som har vært gjennom kvalitetssikring
 - <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside>
 - Ikke feilfri
 - Har ikke sjekket alle OA-tidsskrifter, kun dem som norske forskere har vært interessert i å publisere i
 - Drøyt 3300 av de 10500 godkjent
- DOAJ har kvalitetskrav
 - Men mulig å ha kvalitet uten å være der
 - DOAJ har strenge OA-krav

Mer navigasjonshjelp

- Beall's list of predatory publishers <https://scholarlyoa.com/publishers/>
 - Må ikke brukes blindt
 - Men kan gi bra innsikt i hva som kan være galt og hva man kan være oppmerksom på
- Er Impact Factor (IF) et kvalitetstegn?
 - Ja, til en viss grad – men mangel på IF er ikke et tegn på lav kvalitet
 - Å pynte seg med «falske» IF-lignende tall er et tegn på lav kvalitet
 - Se <https://scholarlyoa.com/other-pages/misleading-metrics/>
- Sunn skepsis og trening er det som må til for å bli god til å skille klinten fra hveten

– En lisens

- Open Access er en holdning til og en infrastruktur for distribusjon av innhold
 - Detaljene varierer sterkt
 - OA som begrep gir ingen tillatelse til noe som helst
 - Muligens med unntak av å lese og lenke til
- Hva man kan gjøre med innholdet må man finne i tidsskriftet eller i artikkelen
 - Helst en entydig og klar og lettlest lisens
 - F.eks. Creative Commons-lisens <https://creativecommons.org/>
 - Dessverre ofte gjemt og uklar – eller totalt manglende
 - Og da kan man ikke gjøre noe med innholdet
 - Noen ganger slår informasjonen på ulike plasser hverandre i hjel
 - F.eks. «Open Access-tidsskrift» på hovedsiden men «© Forleggeren» på artikkelen
- Mange pirat-tjenester
 - Academia.edu, ResearchGate

- En fraskrivelse av opphavsrett

- Det er opphavsretten som er grunnlaget for å kunne gi en lisens til vid bruk
- Plagiat er plagiat, uavhengig av lisens
 - Også om et verk har falt i det fri
- Krav til sitering helt uavhengig av opphavsrett og copyright
 - Følger av normer i produksjon av vitenskapelige tekster
 - Ikke opphavsrett på informasjon
 - Men på den språklige utformingen
 - Som jo ikke er det som er interessant når man bruker kilder

Utfordringer for bibliotekene

- Tidsskrifttilgang øker fra noen dusin i papir på biblioteket
 - Til over 10 000 på internett
- Kjent kvalitet på det man hadde
 - Budsjetten tillot kun kvalitet
 - Ukjent og varierende kvalitet på det nye
- Papirtidsskrifter utstilt på biblioteket
 - Nett-parallell?
- Katalogen var innfallsport
 - Google Scholar (i beste fall) den nye veien inn
 - Hvordan kan man nå rådgi brukerne?
- Materiale til lokalsamlingen?
 - Utskrift av interessant materiale? Lovlig?
 - Digital lokalsamling?

Noen nyttige lenker

- NSDs kanalregister over godkjente kanaler
<https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside>
- DOAJ <http://doaj.org/>
- DOAB <http://www.doabooks.org/>
- SHERPA/RoMEO <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>
- Predatory publishers (interessant lesning)
 - <http://scholarlyoa.com/feed/> RSS-feed om predatory publishers
 - <http://scholarlyoa.com/> nettstedet «Beall's list of predatory publishers»
- Retractions <http://retractionwatch.com/>

UiT

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Spørsmål?

Jan Erik Frantsvåg

jan.e.frantsvag@uit.no

77 64 49 50 / 995 06 207

Open access-rådgiver

Universitetsbiblioteket

Avdeling for publikumstjenester

Faggruppe for forsknings- og publiseringsstøtte

